

Л.В. Ватанська, здобувач
Луганський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В ПІДПРИЄМСТВАХ ЗОНИ СТЕПУ

Постановка проблеми. Головним завданням підприємств зони Степу, як і підприємств інших зон України, є нарощування обсягів виробництва продукції з орієнтацією на задоволення не тільки внутрішніх потреб держави, а й формування потужних експортних ресурсів в умовах послідовної орієнтації на реалізацію принципів концепції сталого розвитку. У системі заходів, спрямованих на реалізацію цього завдання, важливе місце відводиться оптимізації галузевої структури. Зважаючи на важливість цього напрямку господарської діяльності, виникла потреба в поглибленому аналізі стану щодо формування структури товарної продукції підприємств.

Аналіз останніх досліджень. В академічних роботах, підготовлених за результатами досліджень наукових установ Національної академії аграрних наук України, питанням формування структури товарної продукції відведено чільне місце. Не виняток і перше і друге видання «Наукових основ агропромислового виробництва в зоні Степу України» [1, 2]. На підставі досліджень автори зробили загальний висновок, згідно з яким господарства степової зони всіх форм власності й господарювання спеціалізуються в рослинництві на вирощуванні зернових культур і соняшнику, у тваринництві – на виробництві свинини, яєць і молока, а їх традиційний напрям спеціалізації □ скотарсько-зерново-соняшниковий □ трансформувався в пореформений період у зерново-соняшниково-свинарський [2, с. 92.]. Такий висновок віддзеркалює становище в цілому по зоні. Між тим значні відмінності в структурі товарної продукції спостерігаються на рівні окремих регіонів, а тим більше, окремих підприємств.

Проведений в одній із попередніх публікацій аналіз співвідношення рослинництва і тваринництва в структурі товарної продукції, має важливе значення, однак він не дає повного уявлення про процеси спеціалізації. Слід з'ясувати, який вигляд має структура всіх, або хоча б головних видів товарної продукції, в тому числі окремо по галузях рослинництва і тваринництва [3-4]. На підставі цього була визначена мета цієї публікації.

Мета статті полягала в тому, щоб детально розглянути структуру товарної продукції рослинництва в підприємствах зони степу за окремими регіонами, дослідивши ті зміни в ній, які відбулися у 2011 р. проти

попереднього 2010 р. Підвищена увага приділялася тенденціям, притаманним підприємствам Луганської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідні дані наведено в табл. 1. Аналізуючи їх, в першу чергу, слід зазначити, що в цілому по зоні в структурі товарної продукції домінантне становище займають зернові й олійні культури, на частку яких в 2011 р. припадає 89,1 % загальної величини виручки від реалізації продукції рослинництва. Але в окремих регіонах цей показник мав значні відмінності, особливо в Автономній Республіці Крим і Херсонській області. У першому випадку сума цих двох складових частин загальної виручки дорівнює 67,8 %, а в другому – 81,0 %. Причини таких значних відхилень показників від їх середнього значення були різними. Щодо підприємств Автономної Республіки Крим, то в них істотний вплив на структуру товарної продукції рослинництва справляють плоди, ягоди і виноград, питома вага яких в структурі товарної продукції рослинництва дорівнювала 7,6 %, на овочі – припадало 5,8 %. Херсонська область серед інших областей виділилася питомою вагою овочів, яка становила 8,6 %.

1. Структура товарної продукції рослинництва в підприємствах зони степу в 2010 і 2011 рр. за регіонами, %

Регіон, область	Зернові культури								Олійні культури				Інші види продукції	
	усього		у тому числі						усього		у тому числі			
	2010 р.	2011 р.	пшениця		кукурудза		ячмінь		2010 р.	2011 р.	насіння соняшнику			
			2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.						
2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	
Автономна Республіка Крим	45,9	54,2	23,7	31,5	1,5	2,5	12,5	13,3	13,1	13,6	4,7	5,1	41,0	32,2
Дніпропетровська	37,3	40,0	20,8	20,3	8,5	13,9	6,9	4,5	55,0	52,7	50,5	48,1	7,7	7,3
Донецька	37,0	42,0	29,2	33,0	1,9	2,7	5,0	5,1	52,3	47,8	51,4	47,0	10,7	10,2
Запорізька	34,6	41,8	24,4	29,7	1,9	4,1	6,8	6,3	61,3	54,3	56,0	50,4	4,1	3,9
Кіровоградська	41,7	50,5	15,0	15,0	16,4	28,1	8,7	5,6	51,0	41,2	36,5	30,8	7,3	8,3
Луганська	38,3	40,7	28,6	25,4	2,6	7,3	4,5	4,4	58,0	56,4	57,2	55,9	3,7	2,9
Миколаївська	43,8	42,8	21,5	23,0	6,9	9,5	14,1	11,1	46,6	43,9	37,6	35,5	9,6	13,3
Одеська	49,8	55,1	23,9	28,7	3,8	6,6	17,6	15,3	40,4	36,0	22,8	22,3	9,8	8,9
Херсонська	31,9	36,2	19,6	23,9	3,0	3,2	6,0	6,2	47,5	44,8	22,9	20,7	20,6	19,0
Зона степу	40,1	44,8	21,9	24,4	6,4	10,5	9,4	7,8	49,1	44,3	39,0	35,5	10,8	10,9

Значні коливання питомої ваги окремих видів продукції в структурі товарної продукції відбуваються також на рівні регіонів. Наприклад, відповідний показник по зернових культурах коливається від 36,2 % в підприємствах Херсонської області до 55,1 % в Одеській, в Луганській області він дорівнював 40,7 %. Ще більшою мірою коливаються показники питомої ваги в структурі товарної продукції окремих зернових культур. Так, питома вага пшениці в підприємствах Автономної Республіки Крим дорівнювала 31,5 %. У підприємствах із загальної кількості реалізованого зерна 79,0 % припадало на пшеницю. А в Кіровоградській області перший показник дорівнював 15,0 %, а питома вага пшениці в загальній кількості реалізованого зерна становила 55,8 %.

Серед інших зернових культур в зоні степу виділяються кукурудза і ячмінь. На них припадає 41,7 % реалізованого зерна, а їх питома вага в структурі товарної продукції дорівнює відповідно 11,6 і 7,6 %. Особливо нерівномірно розвивалося виробництво і реалізація кукурудзи. Таке становище було характерне не тільки для степової зони, а і в цілому для України. Так, найбільшу виручку від реалізації кукурудзи отримали підприємства Полтавської області – 2886,8 млн грн, Київської – 2087,1 і Черкаської області – 1746,9 млн грн. У підприємствах цих областей питома вага кукурудзи в структурі товарної продукції рослинництва дорівнювала відповідно 39,6, 37,1 і 34,5 %, а у виручці від реалізації зерна 71,6; 68,2; 63,5 %.

Серед регіонів степової зони високим рівнем розвитку виробництва кукурудзи відрізняється тільки Кіровоградська область. Підприємства цієї області реалізували кукурудзи на суму 1458,7 млн грн, а її питома вага в структурі товарної продукції рослинництва дорівнювала 28,1 %, а у вартості реалізованого зерна – 55,6 %. Показники по Луганській області дорівнювали відповідно 131,2 млн грн, 7,3 і 18,0 %. Незначний вплив на структуру товарної продукції в області справляла реалізація ячменю, на відміну від Миколаївської та Одеської областей, в яких його частка була доволі вагомою і дорівнювала відповідно 11,1 і 15,3 %.

Провідне місце в структурі товарної продукції підприємств степової зони також займають олійні культури. У товарній продукції рослинництва на них припадає 44,3 %. Але цей показник дуже варіює за регіонами: за ним дуже виділяються Одеська область (36,0 %) і, особливо, Автономна Республіка Крим – 13,6 %. Найбільш високі показники питомої ваги олійних в структурі товарної продукції рослинництва сформувалися в Луганській і Запорізькій областях – відповідно 56,4 % і 54,3 %. Причому в обох випадках це зумовлювалося високою питомою вагою в структурі

олійних культур соняшнику, бо в Запорізькій області реалізація сої і ріпака незначні, а в Луганській області їх частка валірюється сотими відсотка.

Зіставлення показників структури товарної продукції рослинництва у 2011 і 2010 рр. показало, що їх співвідношення формується під впливом сукупності чинників. Одне з провідних місць серед них належить обсягам реалізації всіх видів продукції галузі. З'ясувалося, що виручка від реалізації продукції рослинництва у 2010 р. становила 26541,3, а в 2011р. – 31903,4 млн грн, тобто зросла проти попереднього року на 20,2 %.

Ще більшою мірою зросла виручка від реалізації зернових культур – з 10638,0 до 14311,2 млн грн, або на 34,5 %. У результаті питома вага зернових у структурі товарної продукції зросла із 40,1 до 44,9 %. При цьому слід мати на увазі, що кількість реалізованих зернових культур змінилася дуже незначно – з 10004,9 до 10735,8 тис. грн (табл. 2). Тобто зростання вартості реалізованого зерна було зумовлене істотним підвищенням цін.

2. Обсяги і ціни реалізації окремих видів продукції як чинники формування відмінностей у структурі товарної продукції підприємств зони степу у 2010 і 2011 рр.

Регіон, область	Зерно, усього						Олійні, усього					
	реалізовано, тис. т			ціна, грн/т			реалізовано, тис. т			ціна, грн/т		
	2010 р.	2011 р.	2011 до 2010 р, %	2010 р.	2011 р.	2011 до 2010 р, %	2010 р.	2011 р.	2011 до 2010 р, %	2010 р.	2011 р.	2011 до 2010 р, %
Автономна Республіка Крим	626,8	820,5	130,9	1073,3	1356,6	126,4	71,3	89,2	125,1	2684,4	3138,1	116,9
Дніпропетровська	1524,2	1552,1	101,8	1039,5	1327,2	127,7	791,6	829,6	104,8	2950,9	3275,2	90,1
Донецька	773,7	847,1	109,5	1042,5	1314,9	126,1	388,5	398,9	102,7	2933,1	3173,9	108,2
Запорізька	1191,0	1225,0	102,9	1010,0	1270,6	125,8	722,2	629,1	87,1	2952,7	3212,9	108,8
Кіровоградська	1676,1	1984,1	118,4	1115,8	1329,1	119,1	779,3	646,3	82,9	2935,6	3316,3	113,0
Луганська	513,5	553,7	107,8	1047,6	1318,4	125,8	287,3	322,8	112,4	2832,3	3133,3	110,6
Миколаївська	1368,2	1228,3	89,8	1112,4	1446,1	130,0	549,0	539,3	98,2	2947,3	3374,2	114,5
Одеська	1602,4	1624,1	101,4	1021,3	1320,3	129,3	464,8	409,9	88,2	2855,9	3435,2	120,3
Херсонська	727,0	900,9	123,9	1104,0	1365,4	123,7	432,1	453,8	105,0	2766,3	3261,5	117,9
Зона степу	10638,0	10735,8	100,9	1063,2	1333,0	125,4	4486,3	4316,3	96,2	2907,1	3275,5	112,7

В окремих регіонах зміна співвідношення показників 2010 і 2011 рр. складалося по-різному. Ці відмінності покажемо на прикладі обсягів і цін реалізації зернових і олійних культур, зважаючи на їх провідну роль у формуванні структури товарної продукції рослинницької галузі. Так, у Миколаївській області питома вага зернових культур у структурі товарної продукції не тільки не зросла, а, навпаки, дещо зменшилася, а найбільш істотне зростання відбулося в Автономній Республіці Крим - з 45,9 % в 2010 р. до 54,2 % в 2011 р. Таке становище стало результатом, з одного боку, збільшення обсягів реалізованого зерна (з 626,8 до 820,5 тис т), а з іншого боку, підвищення цін реалізації (з 1073,3 до 1356,6 грн/т). У Луганській області питома вага зернових у структурі товарної продукції рослинництва зросла, але незначно – з 38,3 до 40,7 %, що стало наслідком дії цінового фактора (ціна реалізації становила відповідно 1047,6 і 1318,4 грн/т) і зростанням обсягів реалізованого зерна (з 513,5 до 553,7 тис. грн).

Привертає увагу також та обставина, що Миколаївська область була єдиною серед регіонів України, в якій питома вага зернових в структурі товарної продукції у 2011 р. проти попереднього року зменшилася з 43,8 до 42,8 %. Своєрідність же ситуації полягає в тому, що виручка від реалізації зерна зросла і в цій області - з 1521,9 до 1776,3 млн грн, тобто на 16,7 %.

Такий результат став наслідком значного підвищення ціни реалізації - з 1112,4 до 1446,1 грн/т, а також зменшення обсягів реалізованого зерна з 1368,2 до 1228,3 тис. т. Таким чином, темпи зростання виручки від реалізації зерна виявилися дещо меншими, ніж темпи збільшення вартості реалізованої продукції рослинництва в цілому.

У 2011 р. питома вага олійних культур в структурі товарної продукції рослинництва зросла як у цілому по зоні степу, так і по всіх регіонах зони. Найменшою мірою цей показник змінювався в підприємствах Автономної Республіки Крим – з 13,1 до 13,6 %, а найбільшим зростання було в Кіровоградській області.

На перший погляд сформувалася парадоксальна ситуація. Вартість реалізованих олійних культур найбільшою мірою зросла саме в підприємствах Автономної Республіки Крим, що стало наслідком, перш за все, найбільш високих темпів зростання обсягів реалізації □ з 71,3 до 89,2 тис. т, або на 25,1 %. Помітно зросла і ціна реалізації – на 16,9 %.

У кінцевому підсумку виручка від реалізації олійних культур в зоні степу збільшилася на 24,4 %. А в середньому по підприємствах зони кількість реалізованих олійних культур навіть дещо зменшилася, причому в Кіровоградській області зменшення обсягів реалізації було дуже помітним – з 779,3 до 646,3 тис. грн (на 17,1 %). Тому, незважаючи на зростання цін

реалізації (з 2935,6 до 3316 грн/т, тобто на 13,0 %), виручка від реалізації олійних культур у 2011 р. проти 2010 р. дещо зменшилася, при цьому значно зросла вартість товарної продукції рослинницької галузі (відповідно з 4482,7 до 5194,9 млн грн, тобто на 15,9 %. У результаті і відбулося таке значне зменшення питомої ваги олійних культур у структурі товарної продукції області.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливістю структури товарної продукції рослинництва підприємств зони степу є те, що вона сформована переважно соняшником і пшеницею, які відіграють визначальну роль, і меншою мірою – кукурудзою і ячменем. Таке становище характерне як для 2010, так і 2010 рр. На тлі середніх показників виділяються Автономна Республіка Крим, що має відносно низьку питому вагу насіння соняшнику в структурі товарної продукції і відносно високу \square фруктів, ягід, винограду і овочів. Також висока питома вага овочевих, баштанних і сої притаманна Херсонській області. Останніми роками в Кіровоградській області все більшою значення набуває кукурудза, питома вага якої в структурі товарної продукції перевищує питому вагу пшениці. У 2011 р. вона дорівнювала 28,1 %. Що стосується інших регіонів, то всі вони, за винятком Дніпропетровської області, основну ставку серед зернових культур роблять на пшеницю, а Миколаївська, Одеська області й Автономна Республіка Крим – у певній мірі на ячмінь. Ріпак і соя поки що не набули поширення в зоні, за винятком Херсонської області, в якій налагоджено виробництво сої.

Бібліографічний список: 1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / редкол. М.В. Зубець (голова) [та ін.]. – К.: Аграр. наука, 2004. – 844 с. 2. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / редкол. М.В. Зубець (голова) [та ін.]. – К.: Аграр. наука, 2010. – 986 с. 3. Баланюк І.Ф. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / І.Ф. Баланюк, О.І. Жук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника. – 211 с. – 184 с. 4. Васильев Н.В. Специализация и размещение сельскохозяйственного производства в СССР / Н.В. Васильев. – М.: Мысль, 1965. – 263 с. 5. Онищенко А.М. Специализация сельскохозяйственного производства / А.М. Онищенко. – К.: Наукова думка, 1973. – 290 с. 6. Канінський П.К. Специалізація сільськогосподарських підприємств / П.К. Канінський. – К.: ННУ ІАЕ, 2005. – 348 с.

Ватанская Л.В. Особенности формирования структуры товарной продукции растениеводства в предприятиях зоны степи. Показано, что

при наличии общих закономерностей, присущих в целом предприятиям зоны, в отдельных регионах имеют место значительные отличия в формах их проявления.

Vatanskaya L. Features of structure formation of commodity crop production in the steppe zone of plants. It is shown that the presence of the general laws inherent in the whole enterprise zones, in some regions there are significant differences in the forms of their manifestation